

Zalka Csenge Virág

Hamupipőke és a piramisok

Ókori görög és római mesék, mesemondók

Számosz virágzó szigetén járunk egy réges-régi napsütéses délutánon. Iadmón, a jómódú görög kereskedő házában udvarában, egy szőlőlugas árnyékában sötét bőrű, hajlott hátú férfi üldögél. Mesét mond, a kezeivel gesztikulál hozzá, szemei cinkosan csillognak. A ház népének néhány tagja hallgatja; tátott szájú gyerekek, amforákat és kosarakat cipelő férfiak és nők, akik csak megtorpantak egy pillanatra ... és egy fiatal lány, aki nemcsak különleges szépségével, de vörös hajzuhatagával is kitűnik a többiek közül. Rhodópisznak szólítják, de nem ez az igazi neve. A messzi Thrákiában, ahol született, még máshogy hívták, de amikor rabszolgaként Iadmón házába került, a gazdája kedélyesen „rózsás arcúnak” nevezte el, és azóta is így ismeri mindenki. Bár kevés szót ért a szigeten beszélt ión dialektusból, csillogó szemekkel, kipirult arccal hallgatja az öreg rabszolga előadását. Egyikük sem tudja, milyen nagy jövő áll előttük. Talán halálukig nem is fogják megtudni.

A jelenet két és fél évezreddel ezelőtt játszódik. A mesemondó a híres Aiszóposz (magyarosan-latinosan Ezópusz). A vörös hajú thrák szépség pedig az a lány, akit ma Hamupipőke néven ismerünk.

Ha ókori „mesemondásról” beszélünk, elsőre mindenkinek a nagy nevek jutnak eszébe: Homérosz, Hérodotosz, Hésziodosz. Középkorai tanulmányainkból feldereng az *Iliász* vagy az *Odüsszeia* (attól függően, kinek melyik volt kötelező) és persze a görög mitológia különböző mozzanatai, Zeusz félrelépéseitől Héraklész próbáiig. Az ókori görög énekmondókról szóló publikációkkal hosszú polcokat lehetne megtölteni a klasszika-filológia minden használt nyelvén.¹ A nagy görög eposzok születése, előadásuk módja, szerzőjük (vagy szerzőik) kiléte évszázadok óta izgatja a kutatók – és a történetmondók – fantáziáját. Most mégsem róluk lesz szó.

A szó, amit Aiszóposzra használ Hérodotosz és az életrajza, a λογοποιός (*logopoios*).² Néha mesemondónak, néha meseírónak fordítják. Hérodotoszt magát is ezzel a szóval illették olykor: Ktésziasz *Persika* című művében így utal rá, pejoratív értelemben használva a kifejezést, mintha a

1 Ld. pl. RITOÓK Zsigmond, *A görög énekmondók*, Bp., Akadémiai, 1973; Albert LORD, *The singer of tales*, Cambridge, Harvard University Press, 2000.

2 HÉRODOTOSZ, *Historiai*, 2.134.3.

történetíró mindenféle mendemondákat fabrikált volna.³ A kifejezés a λόγος (*logos*) 'szó', 'beszéd' és a ποιέω (*poieo*) 'alkotni, csinálni' szavakból jött létre. Beszélő, történetalkotó. Ugyanezt használták azokra a szónokokra is, akik bíróság előtt tartottak meggyőző beszédeket, illetve azokra a kétes hírű alakokra, akiket szokás volt felbérelni, hogy egy-egy tárgyalás előtt az Agorán történeteket terjesszenek a per résztvevőiről, ezzel befolyásolva a közvéleményt egyik vagy másik irányba.⁴ A *logopoiosz* tehát prózai előadó, történetmondó és -alkotó, és szerepében, stílusában és megítélésében is elkülönül az ókori világ híres, magasröptű dalnokaitól. A műrai Nikolaosz szónok az i. sz. 5. században már a μυθοποιός (*mythopoiios*), 'mítoszalkotó, mítoszmondó' szót használta Aiszóposzra egy szónoki gyakorlatban, de ismét csak a beszéddel kapcsolatban: „Amikor megkérdezték Aiszóposzt, a mesemondót [*mythopoiios*]: 'Mi az emberek legnagyobb ereje?', ő azt válaszolta: 'A beszéd!' [*logos*]'”⁵.

Régóta zajlik a vita, hogy Aiszóposz vajon maga írta-e a gyűjteményét, vagy csak szóban elmondta a meséket, amiket aztán mások jegyezték le; hogy egyáltalán létezett-e, vagy csak elképzelt alak, aki a fabulák széles ókori tárházát sok mesemondó szájából a neve alá gyűjtötte. Akár ő mesélte őket, akár nem, a legtöbb „ezópuszi mese” valójában nagyon ősi hagyományok tövéből fakad, amelyek Indiáig vagy talán az emberiség hajnaláig nyúlnak vissza. A „púpos frígiai” tehát – amennyiben létezett – egy tehetséges láncszem volt a mesemondók hosszú sorában, akiknek köszönhetően a mesék mind a mai napig fennmaradtak.

Nem Aiszóposz azonban az egyetlen történetmondó, akiről az ókori forrásokból tudomásunk van. Bár a mesemondás, mint eredendően szóbeli műfaj, nehezen tetten érhető két-három évezred távlatából, lenyomataival találkozhatunk az írásos forrásokban is.

Dión Khrüszosztomosz, az i. sz. 1–2. század „aranyházú” szónoka, egy beszédében leírja a találkozását egy arkádiai öregasszonnyal, aki Héraklész szent ligetének közelében üldögélve, és a fia birkáit őrizve, mellesleg jövendőmondással és meséléssel is foglalkozott. Az anyóka, aki a helyi dór dialektust beszélt, megjósolta az utazónak eljövendő megpróbáltatásait, majd ellátta egy történettel is útravalóul – de csak miután kifejtette neki, hogy a valós történetek az istenektől származnak, és aki a saját elméje szüleményeit próbálja igaz történetként eladni, az sarlatán. A mese Héraklészről szólt, akinek Hermész megmutatja az Uralkodás és a Zsarnokság szimbolikus hegycúcsait. Előadás közben közben a mesemondó ősi hagyomány szerint öntudatosan többször is kijavította azokat, akik „rosszul tudták” a nagy hős származását és tetteit. Akár valóban létezett az anyó, akár irodalmi alkotás a kerettörténet kedvéért, a szerző a spontán mesemondás egy olyan idilli képéhez nyúlt vissza vele, amely az ő korában sokak számára ismerős lehetett.⁶ Egy másik beszédében Dión megint csak hétköznapi közegben emlegeti a mesemondókat. Eszmefuttatásában, mely arról szól, hányféle mesterséget űznek előadók és tanítómesterek a nyílt utcán és a járókelők színe előtt, megjegyzi, hogy a hippodrom környékén tolongó tömegben zenészek, táncosok,

3 PHÓTIOSZ, *Bibliothéké*, 72.107.

4 John KERNICK, *The Egypt of Herodotus*, London, B. Fellowes, 1841, 184; Alex GOTTESMAN, *Politics and the street in democratic Athens*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 149.

5 Műrai NIKOLAOSZ, *Khreia*, 118–120. [Saját fordítás – Z. Cs. V.]

6 Dión KHRÜSZOSZTOMOSZ, *Lógoi* 1, 51–84; Graham ANDERSON, *Fairy tale in the ancient world*, London, New York, Routledge, 2000, 9.

zsonglőrök, énekesek és verseket felolvasó emberek mellett olyanok is foglalatostkodtak, akik történeteket (*historia*) vagy mítoszokat (*mythos*) meséltek az arra járó közönségnek.⁷ Zsivajgó, színes, hullámzó tömeg jelenik meg szemeink előtt, melyben utcazenészek, zsonglőrök és hangos szavú mesemondók versenyeznek egymással az emberek figyelméért – és pénzéért. Sok hasonló történetmondó egyben idegenvezetőként is működött; műemlékek, templomok, híres látnivalók környékén nyüzsgöttek, hogy történetekkel lássák el a messziről érkezett utazókat. A 2. századi szónok, Szamoszatai Lukianosz, aki híresen bizalmatlan volt az idegenvezetőkkel (*periegetai* vagy *exegetai*) kapcsolatban, *Szerelmeskedések* című művében leír egy ilyen találkozást:

Amint körüljártam Dionüszosz szentélyében az oszlopcsarnokokat, szemügyre vettem minden egyes festményt, s a látványban gyönyörködve mindjárt fel is frissítettem emlékezetemben a hősi regéket. Igaz, nyomban ketten-hárman is megrohmozta, hogy csekély fizetségért az összes tudnivalót elbeszéljék.⁸

Pauszaniász, a nagy utazó, szintén gyakran támaszkodott helyi idegenvezetőkre, amikor egy-egy város történeteit gyűjtötte össze; némelyiküket név szerint is megemlíti, és láthatóan megbízik a szavaikban.⁹ Utóbbi egyáltalán nem magától értetődő hozzáállás már az ókorban sem: ezek a bőbeszédű helyi vállalkozók kétségkívül nagyon szórakoztató előadásokat tudtak tartani pénz reményében, és gátlástalanul kitaláltak mindenféle új történetet, ha úgy tartotta kedvük – a folytonos beszéd és a megbízhatatlannak ítélt szóbeli források együtt az ókori szerzők és utazók kedvenc céltáblájává tették az idegenvezető figuráját.¹⁰

Az árkádiai anyóka eszmefuttatása nyomán meg kell említeni egy másik, mesemondókra használt rokon kifejezést, ami felbukkan a forrásokban: ez az *ἀρεταλόγοι* (*aretalógoi*). Két részből áll, a fent már említett *logos* mellett itt az *ἀρεταί* (*aretái*) szerepel, ami hőstettet, erényt, csodatételt, kiválóságot jelent. Ezzel a szóval azokat az előadókat illették, akik hősök és istenségek diadalmas tetteit mesélték el, és általában szentélyek vagy előkelő emberek szolgálatában álltak (bár a klasszika-filológia nagy tudósai évszázadok óta vitáznak a szó pontos jelentésén és a műfajt űző emberek társadalmi megítélésén¹¹). Név szerint két ilyen mesélőt ismerünk, Pürgiaszt és Ptolemaioszt, mindkettőjüket déloszi fogadalmi feliratokból, amiket egyiptomi isteneknek állítottak; bár egyikük egyben álomfejtőnek is nevezi magát, bizonyíték nincs rá, hogy hivatalos tisztségben a déloszi Szerapisz-szentélyhez tartoztak volna, vagy csak a környékén tevékenykedtek bőséges közönség reményében. Suetonius is ezt a szót használja, amikor arról ír, hogy Augustus császár a lakomáin

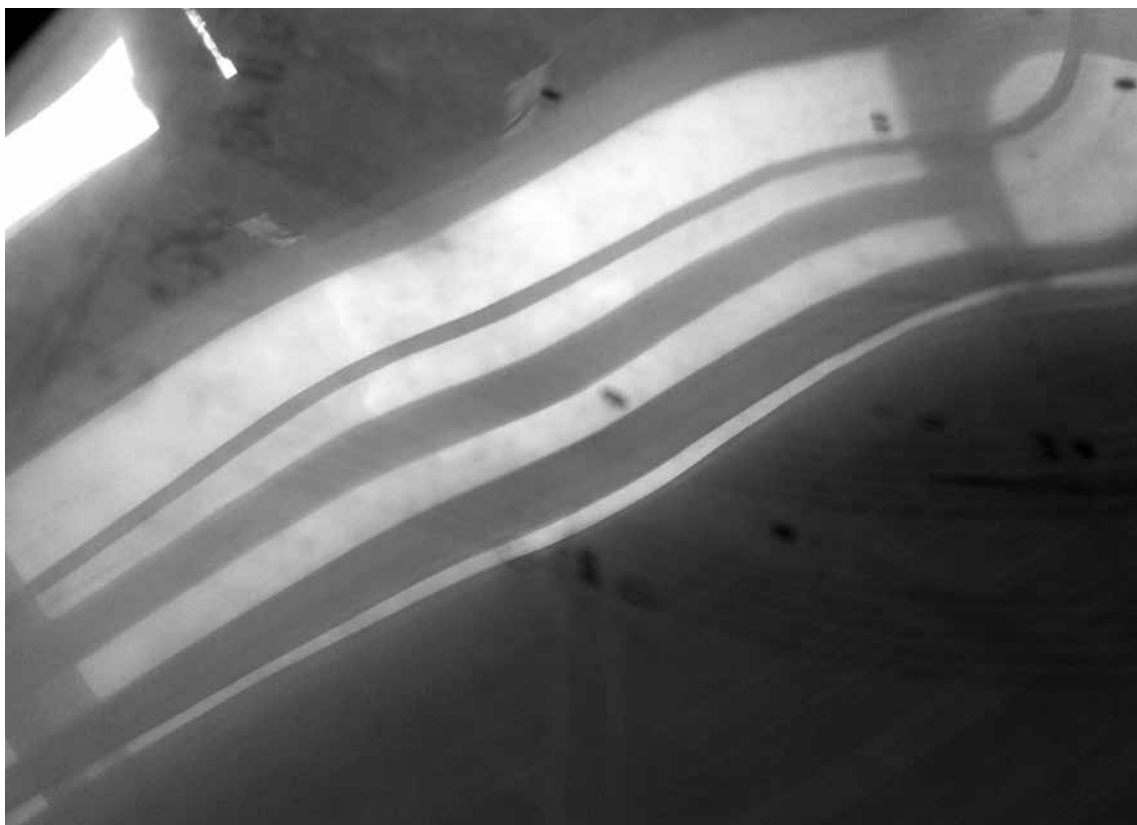
7 KHRÜSZOSZTOMOSZ, i. m., 20.10.

8 Szamoszatai LUKIANOSZ, *Szerelmeskedések* 7, ford. KÁRPÁTY Csilla = LUKIANOSZ *összes művei* I, Bp., Magyar Helikon, 1974, 797.

9 David E. AUNE, *Prolegomena to the study of oral tradition in the Hellenistic world = Jesus and the Oral Gospel Tradition*, ed. Henry WANSBOROUGH, London, Oxford, New York, New Delhi, Sydney, Bloomsbury, 2004, 73–74.

10 Lionel CASSON, *Travel in the ancient world*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1994, 264–267.

11 Salomon REINACH, *Les aratalogues dans l'antiquité*, Bulletin de Correspondance Hellénique, vol. 9, 1885, 257–265; Morton SMITH, *Prolegomena to a discussion of aretalogies, divine men, the gospels and Jesus*, Journal of Biblical Literature, vol. 90, 1970/2, 174–199.

Le Folie

gyakran foglalkoztatott történetmondókat, hogy szórakoztassák a vendégeit.¹² A hősookról és dicső tettekről való mesélés a szentélyek mellett már a kezdetek óta a lakomák és ünnepek sajátja is volt; az i. e. 6. századi költő és filozófus, a kolophóni Xenophanész szerint az ételek és italok elfogyasztása után volt illendő történetmondásba fogni.¹³ Kellemes dolog, jegyzi meg Hésziodosz is Melampúsz mondájának leírása közben, férfiak számára bőséges lakomákon az ételek elfogyasztása után, jóllakottan történeteket hallgatni.¹⁴ Plutarkhosz Thészeuszról szóló életrajzában megemlíti, hogy az athéni Oskophoria nevű ünnepnek rendszeres része volt a mesemondás – egyfajta rituális megemlékezés az athéni anyákról, akik egykoron a Minótaurosznak áldozatul választott gyerekeiket mesékkel próbálták megnyugtatni és bátorítani az útnak indulás előtt.¹⁵

Augustus történetek és történetmondók iránti érdeklődéséről egyébként nem is a fent említett az egyetlen adatunk: kicsivel később Suetonius azt is megemlíti, hogy amikor az uralkodó felébredt éjszaka, és nem tudott újra elaludni, felolvasókat vagy mesemondókat hívatott, akiknek a történetei álomba ringatták.¹⁶ A szerző itt már a latin *fabulatores* kifejezést használja – fabulamesélőkről van

12 Suetonius, *Divus Augustus*, 74.

13 Xenophanész, 22. töredék.

14 Hésziodosz, 274. töredék.

15 Plutarkhosz, *Thészeusz*, 23.2.

16 Suetonius, i. m., 78.

tehát szó. Ugyanazokról a fabulamesélőkről, akiknek közönségcsalogató szavait vette át vélhetően az Ifjabb Plinius, Caius Calvisius Rufus barátjához írt levelében: „Assem para et accipe auream fabulam” – „Adj egy *ast* [rézgarast], és kapsz egy arany mesét!” Illő kezdésnek gondolhatta, hiszen a levél pont anekdotákat tartalmaz.¹⁷ A hívogató kiáltás eszünkbe idézheti Dión utcai mesemondóit, akik a hippodrom tövében hallgatóságra vadásztak.

Iuvenalis, Suetonius éles nyelvű költő kortársa, 15. satírájában *mendax aretalogus* formában használja a görög kifejezést, megint csak pejoratív értelemben.¹⁸ Arról ír, hogy milyen elképesztő dolgokat – állatokat, növényeket – tisztelnek az emberek vallásos áhitattal más földeken, és hogy ha maga Odüsszeusz ilyen történetekkel tálalt volna ki Alkinoosz lakomáján, még őt is 'hazug fecsegőnek' bélyegezték volna. Különbség van tehát Odüsszeusz legendás, Homérosz által megénekelte kalandjai és az üres fecsegés között. Mai szóval azt mondanák, „sztorizik”, minden szava „mese, meskete.” Hasonló módon a mesemondók iránti érdeklődést használja a *Historia Augusta* egyik szerzője, hogy rossz fényben tüntesse fel Clodius Albinus császárt: állítása szerint (melyet Septimius Severus, Albinus legyőzőjének szájába ad), az uralkodó írott források helyett „öregaszonyok énekeit hallgatta, és ahhoz hasonló milétoszi történeteket, mint amelyet barátja, Apuleius alkotott”.¹⁹ A „milétoszi történet” kifejezés az ókorban a kalandos, szórakoztató, komoly céllal vagy tanulsággal nem rendelkező sztorikat jelölte – mint amilyen a fent említett Apuleius tollából származó *Aranyszamár* is, a műfaj kétségkívül legsikeresebb képviselője. Témánk szempontjából érdekes, hogy az egyik legismertebb ókori tündérmese, Ámor és Pszükhé története, pont ebből a forrásból ismert. Tetten érhető itt is, mint Hérodotosz esetében, a mesemondás a hazugsággal való összemosódása. A hétköznapi, prózai mesemondás sok ókori forrásban a hazudozással, ámitással, megbízhatatlansággal volt egyenlő.²⁰ Ezzel a hozzáállással a mai napig küzdenek a hivatásos mesélők: jómagam is sokszor találkozom a szakmám kapcsán az örökzöld viccel, hogy „a politikusok, na azok mesélnek igazán jókat!”

Hogy pontosan milyen meséket szeretett hallgatni az isteni Augustus elalvás előtt, vagy milyen legendákat mondott Pürgiasz és Ptolemaiosz a Délosz szigetére látogató zarándokoknak, az sajnos az idők homályába vész. Vannak azonban történetek, Aiszóposz fabuláin kívül is, amelyek az ókor óta töretlen népszerűségnek örvendenek, vagy a gyökereik egészen Hellász fénykoráig nyúlnak. Kanyarodjunk hát vissza a fent emlegetett thrák rabszolganőhöz egy pillanatra. Rhodópiszról Hérodotosz, a nagy történetmesélő, annyit árul el, hogy busásan gazdag kurtizán volt, aki Egyiptomba került, és Szapphó, a költőnő bátyja szabadította fel – cáfolja azonban a görög mendemondát, mely szerint Menkauré fáraó gízai piramisát a hölgy a saját pénzén építtette volna fel. Sztrabón, az i. e. 1. és az i. sz. 1. század fordulóján élt földrajzi író tovább színezi a történetet helyi hagyomány alapján: szerinte Rhodópisz, akit Szapphó bátyja vitt magával Naukratisz városába, egy nap a Nílus partján fürdőzve levette a szandálját, amit egy sasmadár elragadott a szolgálója kezéből. A sas a szandált Memphisz felett repülve a fáraó ölébe pottyantotta, aki éppen törvényt ült a palotája

17 Ifj. PLINIUS, *Epistulae*, 2.20. [Saját fordítás – Z. Cs. V.]

18 IUVENALIS, *Satirae*, 15.15.

19 *Historia Augusta*, 12.12.

20 ANDERSON, i. m., 9–11.

udvarán. A különös jelenségtől és a kecses kis láb lenyomatától elámulva a fáraó parancsot adott, hogy próbálják fel a szandált minden lányra, míg meg nem lelik a tulajdonosát. Amikor a küldöncök végül rábukkantak Rhodópiszra, magukkal vitték a fáraóhoz, aki rögtön feleségül is vette. Az ő sírja, fűzi hozzá rendíthetetlen meggyőződéssel Sztrabón, a harmadik nagy gízai (Menkauré) piramis.²¹ Ebben a történetben tehát Hamupipőke meséjének egy nagyon korai (és szó szerinti) nyomára bukkanhatunk.

Sztrabóonnal nagyjából egy időben Konón, a mitográfus, egy másik ismerős mese egyik legkorábbi verzióját vetette papírra; valószínűleg helyi legenda volt, talán pont lelkes idegenvezetők ajkáról, mely egy epheszosi oltár eredetét magyarázta. Két epheszosi pásztorról szól, akik egy hegy oldalában legeltetve méhekre lesznek figyelmesek, amelyek egy barlang szájából rajzanak kifelé. Egyikük kosárba ül, másikuk pedig kötelen leereszti őt a barlang mélyére, ahol méz és arany található bőséggel. A pásztor háromszor rakja tele arannyal a kosarat, társa pedig háromszor húzza fel. Amikor végül a kincskereső maga is fel szeretne jutni a felszínre, gyanakodni kezd, hogy a társa esetleg valami gonoszsgót forral, hogy magának tarthassa meg az aranyat, így maga helyett egy követ tesz a kosárba. Gyanúja beigazolódik: a másik pásztor a felszín közelében egyszerre csak elengedi a kötelet, és a kosár visszazuhan a mélybe. A barlangban rekedt férfit kilátástalan helyzetéből maga Apollón szabadítja meg, aki álmában megjelenik neki és tanáccsal látja el. A pásztor egy éles kővel megsebzí magát, és addig vár, míg a vér szagára összegyűlő keselyűk a felszínre nem repítik. Hazatérve rögtön bíróságra viszi az ügyet; a bírák az arany egyik felét neki ítélik, a másik felét pedig Apollónnak és Artemisznek. A meggazdagodott pásztor emlékül oltárt emeltet Apollón Güpaeiosz (a Keselyű Apollón) tiszteletére.²² Magyar olvasóknak különösen ismerős lehet a történet: a Fehérlófia, nemzetközileg ismertebb nevén *A három elrabolt királykisasszony* mesetípus (ATU 301) ókori előzményét érhetjük tetten benne. Királynők helyett itt arany kerül kosárban a felszínre, ám a kapzsi segítőtárs árulása és a kosárba helyezett kő visszazuhanása az elmúlt kétezer évben semmit sem változott. Szintúgy továbbélő elem, hogy a föld mélyén csapdába esett férfi madarak segítségével jut vissza a felszínre, és saját vérét áldozza cserébe (ahogy Fehérlófia – és sok alteregója – is kivág a saját lábából egy darabot, hogy megetesse vele a griffmadarat). Néprajztudósok Fehérlófia meséjét sámánisztikus gyökerekhez kötik; érdekes kérdés, vajon Epheszoszba honnan került a történet.

Egy harmadik példa ismert tündérmeséink ókori gyökereire Argosz és Tirünsz városaihoz kötődik. A legenda szerint a király (Anaxagorasz vagy Próteusz) három lányát örület szállta meg, egyesek szerint, mert megtagadták Dionüszosz szent rítusait, mások szerint, mert azzal kérkedtek, hogy az apjuk gazdagabb Héra istennőnél. A tomboló királynők bebarangolták Argolisz vidékét, majd Árkádiát és az egész Peloponnészost, míg végül kétségbeesett apjuk Melampúszhoz, a nagyhírű látnokhoz és gyógyítóhoz fordult segítségért. Melampúsz a királyság egyharmadát kérte cserébe, amit az uralkodó először megtagadott, ám amikor a nők őrjöngése nem enyhült, végül meggondolta magát. Melampúsz azonban ekkor már kétharmadot követelt – egyet magának, egyet pedig a bátyjának. A király kényszerűségből belement az alkuba. Melampúsz ekkor, több más fiatal férfi kíséretében, addig kergette a királynőket, amíg sikerült kettőt megtisztítania az örülettől (a harmadik meghalt). A látó és a bátyja feleségül vették a két meggyógyított lányt, és elfoglalták saját

21 SZTRABÓN, *Geógraphika*, 17.33.

22 KONÓN, *Diegeseis*, 35.

királyságaik trónját.²³ A Grimm vagy a magyar népmesékben jártasabb olvasónak rögtön feltűnhet a párhuzam: a történet erősen hasonlít *A széttáncolt cipellők* néven ismert mesetípushoz (ATU 306). A mese sok változatában a(z egy, három, hét vagy tizenkettő) királylány éjjelente kiszökösik a várból, hogy örült táncmulatságba menjen, ahol elvarázsolt királyfiak vagy egyenesen ördögök a táncpartnerek. Sokszor átok ül a lányokon, amit egy furfangos legénynek (pásztornak, kondásnak, katonának) kell megtörnie a saját varázseszközei segítségével, mielőtt feleségül veheti az egyik lányt és elnyerheti a fele királyságot. Még a halálos áldozat sem ritka eset: az ördögökkel táncoló verziókban az ártatlanságukat elvesztett nővéreket gyakran halállal büntetik.

A fentieken kívül számtalan példát lehetne még említeni, Polüphemosz, az egyszemű óriás történetétől (mely a Kaukázustól Spanyolországig sok helyen ma is létezik) egészen az Argó mítoszáig, amely *A repülő hajó* nemzetközi népmesetípusában (ATU 513) él tovább. Mindannyiuk esetében a klasszikus „tyúk vagy tojás” dilemma áll fenn: vajon már az ókori görög-római időkben is népmeseként éltek a hagyományok, és abból merített a mitológia, vagy a mitológia szivárgott le szépen lassan a hétköznapi mesemondók repertoárjába? 2015-ben a Kea szigetén rendezett Európai Mesemondó Konferencián Maria Vrachionidou görög néprajzkutató tartott előadást ebben a témában az összegyűlt nemzetközi mesemondó közönségnek. Egyik legérzékletesebb példája egy épeiroszi modern görög népmese volt, melyben Isten elveszi a tüzet az emberektől, és azt egy furfangos anyóka lopja vissza egy belül kifúrt sétatálcá segítségével.²⁴ Prométheusz híres mítosza köszön vissza ebben a kis történetben, és a kérdés továbbra is megválaszolatlan: sok-sok névtelen furfangos hős közül emelkedett ki Prométheusz annak idején vagy a legendás titán töpörödött anyókévé az idők folyamán?

Akármilyen hangnemben írnak is róla a források, és akármennyire töredékesek is az ismereteink, kétségtelen, hogy az ókorban a szóbeli mesemondás nemcsak élt és virágzott, de ráadásul lenyűgözően sokféle műfaja, témája és művelője is akadt. A bőséges írott anyag mellett az ókori kutatásban sokszor elhalványul az emberek között szájról szájra járó, kevésbé emelkedett népmesehagyomány – ellenben ez az, ami átvészelt az évszázadok minden viharát, és más köntösben ugyan, de mind a mai napig köztünk él. Aiszóposz, ha létezett, kétségkívül büszke lenne rá.

23 APOLLODÓROSZ, *Bibliothéka* 2.2.2; PAUSZANIASZ, *Görögország leírása I–II*, ford. MURAKÖZY Gyula, Bp., Pallas Stúdió, Attraktor, 2000, 2.18.4.

24 ZALKA Csenge Virág, *Hősök és pimaszok. Mit és hogyan meséljünk kamaszoknak?*, Bp., Pont, 2019; Ioannes KAKRIDIS, *Ἀρχαία Ἑλληνικά Παραμύθια*, Palimpseston, vol. 4, 1987, 15.